

Оксана Шелевер,
канд. пед. н., доцент,
Ужгородський національний університет

ФЕНОМЕН НАСИЛЛЯ НАД ДІТЬМИ, ЯКІ ВИХОВУВАЛИСЬ В НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМ'ЯХ

У статті розглядається проблема насилля над дітьми у неблагополучних сім'ях. Охарактеризовано найбільш поширені види жорстокого поводження батьків з дітьми.

Oksana Shelever

PHENOMENON OF VIOLENCE AGAINST CHILDREN BROUGHT UP IN DYSFUNCTIONAL FAMILIES

The article features the problem of child abuse and neglect in disadvantaged families. The most widespread types of child abuse by parents are analyzed.

Поняття «наси́льство» глибоко увійшло у свідомість людини XXI століття. Кожний день ми зіштовхуємося з величезною кількістю випадків цього явища: погрози, тиск і фізична розправа. Насилля по відношенню до дітей, жорстоке поводження з ними, сексуальна експлуатація – все це на сьогоднішній день є гострими соціальними проблемами.

Мета статті – дати характеристику різним видам насильства у сім'ї, проаналізувати можливі ознаки жорстокого поводження батьків з дітьми.

Різноманітні аспекти проблеми насильства в сім'ї розглянуті в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Так, вченими встановлено взаємозв'язок жорстокого поводження з дітьми і асоціальної поведінки (С. А. Белічева, О. М. Волкова, О. М. Вроно, І. М. Григорович, Є. В. Дружинін, А. О. Сєверний, Б. Ю. Шапіро); дана характеристика дітей, які піддавалися жорстокому поводженню (А. В. Бабушкін, М. І. Буянов, В. С. Собкін, Б. М. Алмазов, Г. М. Прихожан, Г. Беккер, Р. Джонсон, М. Раттер, К. Бейлі, Ж. Кетле, Дж. Кауфман, Р. К. Мертон, Д. І. Фельдштейн, Г. Фігдор); основні причини насилля над дітьми проаналізовані у роботах А. І. Антонова, Л. С. Алексєєвої, Т. М. Балашової, Н. М. Єршової, Г. Д. Кошелевої, Т. Я. Сафонової, Є. Й. Цимбал.

На даний час в науковій літературі немає єдиного визначення насилля над дітьми в сім'ї. Існують суттєві розбіжності у визначенні того, які дії дорослих по відношенню до дитини слід розглядати як насилля. Багато дітей відчують насилля і не вважають це насиллям, тому що сприймають силу як норму. В більшості випадків до насилля відносять тільки незначну частину випадків, які наносять шкоду здоров'ю дитини, тобто потрапляють під дію кримінального кодексу.

Характерна особливість насилля в сім'ї полягає в тому, що воно має системну основу, тобто складається з послідовних випадків, які здійснюються з метою отримання повної влади і контролю над дитиною. В результаті дитина, яка зазнала насилля, може отримати психологічну, соціальну, економічну, сексуальну або фізичну шкоду.

Найбільш поширені випадки насилля над дітьми трапляються у неблагополучних сім'ях. Переважна більшість таких дітей потрапляє в інтернатні заклади. Результати вивчення нами цієї категорії дітей в основному збігаються з результатами досліджень багатьох вчених [1; 2]. Згідно з даними багатьох досліджень, а також наших власних, переважна більшість вихованців інтернатних установ перед тим, як потрапити сюди, перенесли різні види насильства.

Найпоширенішим видом насильства є фізичне насильство. Це, зокрема, навмисно завдані дитині батьками, чи особами, які їх замінюють, фізичні ушкодження, які можуть викликати розлади як фізичного, так і психічного здоров'я, призвести до відставання в розвитку. Можливими ознаками цього є: множинні ушкодження специфічного характеру (сліди від побоїв ременем, сигаретні опіки, крововиливи в очне яблуко, вибиті зуби і т.п.); ознаки незадовільного догляду за дитиною (гігієнічна занедбаність, висипки); пасивна реакція на біль; страх перед відвідинами батьків у вихідні або на канікулах; надмірна поступливість; бажання приховати причину травм; негативізм, агресивність; псевдодоросла поведінка та ін.

Сексуальне насильство – усвідомлене або неусвідомлене втягнення в сексуальні дії з дорослими. До сексуального насильства відносяться дії, якщо вони здійснюються із застосуванням сили або погроз. Згода дитини на сексуальний контакт не дає підстави вважати його ненасильницьким, оскільки дитина не володіє достатньою свободою волі, вона перебуває в залежності від дорослого і, крім того, не може повністю передбачати наслідки сексуальних дій.

Можливими ознаками сексуального насильства є: хвороби, які передаються статевим шляхом; різкі зміни у вазі тіла; замкнутість; страх; зміни рольової поведінки; регресивна поведінка; прагнення повністю закрити тіло одягом, навіть якщо в цьому немає необхідності; нічні жахи; невластива даному віку сексуальна поведінка; безпричинні нервово-психічні розлади, депресія.

Психічне (емоційне) насильство – тривалий, постійний або періодичний вплив, який призводить до формування у дитини патологічних властивостей характеру або до інших порушень у розвитку особистості. До цієї форми насильства відносяться: неприховане неприйняття дитини; постійна критика її дій, яка проявляється в словесній формі, без фізичного насильства; пред'явлення занадто високих вимог до дитини; її фізична чи соціальна ізоляція; постійне невиконання дорослими обіцянок, даних дитині і т.п. Можливими ознаками цього є: затримка психічного і фізичного розвитку; наявність різних соматичних захворювань (ожиріння або, навпаки, різка втрата маси тіла, хвороби шлунка, алергії), нервові тики, енурез, порушення апетиту; тривожність, порушення сну, замкнутість, низька самооцінка, агресивність, депресія.

Моральна жорстокість – відсутність з боку батьків чи осіб, які їх замінюють, елементарної турботи про дитину, в результаті чого порушується її емоційний стан і з'являється загроза для здоров'я та розвитку. Незадоволення основних потреб дитини може включати: відсутність нормального житла, одягу, їжі, освіти (батьки не звертають увагу, чи відвідує дитина школу), медичної допомоги (батьки не звертаються до лікаря у випадку захворювання дитини); відсутність належної уваги і турботи, в результаті чого дитина може стати жертвою нещасного випадку, бути втягнутою в злочинні дії, вживати алкоголь, наркотики. При цьому відзначимо, що в окремих випадках недостатня кількість уваги до дитини може бути зумовлена не злим наміром батьків, а наслідком їх низького рівня культури, неосвіченості, бідності.

Можливими ознаками моральної жорстокості є: відставання у фізичному розвитку; затримка мовленнєвого розвитку; низька маса тіла, яка не відповідає віку дитини; часті випадки травматизму; часті хронічні та інфекційні захворювання; санітарно-гігієнічна занедбаність; втомлений, сонливий вигляд; постійний голод; намагання будь-що звернути на себе увагу дорослих; апатія, пасивність; агресивність; невміння контактувати, дружити з ровесниками; регресивна поведінка; дефіцит знань.

Існує ще одна проблема, характерна для дітей, які виховувалися в неблагополучних сім'ях, – втягнення батьками неповнолітніх дітей в злочинну діяльність. Дійсно, досить часто батьки залучають дітей до систематичного вживання алкоголю, тютюнопаління, заняття проституцією, бродяжництвом, жебракуванням, крадіжками. Причому іноді це відбувається, коли дитині не більше 6–7 років. З цими дітьми особливо складно працювати в інтернатних установах, оскільки у них починає формуватися асоціальний спосіб життя. Саме ці діти часто тікають з інтернату і проводять час на вулиці, проживаючи у підвалах, на горищах і займаються жебракуванням, дрібними крадіжками.

Серед обстежених нами дітей молодшого шкільного віку – вихованців інтернатних установ – переважна більшість відчувала всі вищезгадані види насильства. Найчастіше мали місце випадки моральної жорстокості (близько 75%), психічного насильства (близько 60%), фізичного насильства (близько 55%), сексуального (близько 10%). Що стосується втягнення дітей у злочинну діяльність, то найчастіше це були випадки в сім'ях циганської народності. Разом з тим відзначимо, що визначити точно, якому виду насильства піддавалася дитина до її вступу в інтернатний заклад, досить важко, бо часто мали місце кілька видів насильства стосовно дитини, наприклад, моральна жорстокість, фізичне насильство і т.п.

Багато дітей, які зазнали насилля, перестають довіряти дорослим і починають агресивно реагувати на інших людей. Свій гнів найчастіше виявляють на більш слабких, молодших за віком дітей, на тварин. Деякі з них, навпаки, надмірно пасивні, замкнуті і не можуть себе захистити. Прагнення будь-яким шляхом привернути до себе увагу нерідко проявляється у вигляді зухвалої, демонстративної поведінки. На жаль, жорстока поведінка в сім'ї стає нормою відносин між батьками і дітьми. Насилля над дитиною є не що інше, як її відкидання у явній і грубій формі. Ставши дорослими, більшість таких дітей самі починають здійснювати злочини по відношенню до своїх дітей, при цьому пояснюючи причину своїх дій знущаннями і побоями, які вони перенесли в дитинстві.

Для вирішення проблеми насилля над дітьми потрібний комплекс заходів соціального, юридичного, психологічного і педагогічного характеру, спрямованих на вироблення практичних засобів профілактики насилля і реабілітації потерпілих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олифиренко Л. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска / Л. Олифиренко [и др.]. – М. : Академия, 2002. – 256 с.
2. Психолог в учреждении сиротского типа. – М. : Эслан, 2000. – 112 с.